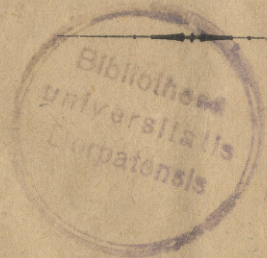
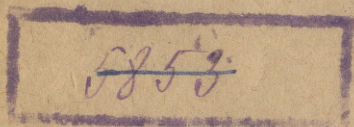

Friedrich Nietzsche ja ristiusk.

Kõne, pidanud mitmetuhandehingelisel rahwakoosolekul „Estonia“ kontsertsaalis Tallinnas, 17. weebruaril 1921

Tallinna Püha - Waimu koguduse õpetaja
Theodor Talmeister.

Wäljaannud „Kristliku kultuuri ja ilmawaate edendamise Selts“.

1921.

A-3382. 2.
116188226
Bibliotheca
universitatis
Dorpatensis
36716
Wäga austatud koosolejad!

Wiimasel ajal on meie ajakirjanduses sagedasti nimetatud Friedrich Nietzsche nime ja on sellega ühenduses mõtteid wahetatud ristiusu ja tema wäär-tuse üle. Iseäranis seitsaadik, kui üks Nietzsche kir-jatöödest eestikeelses tõlkes ilmus, tema „Antichrist“ ehk „Wastkristlane“, on peaasjalikult „Waba Maa“ sellest suurt kapitali löönud ja Eesti rahwale ristiusu lõppu ettekuulutama hakkanud. Missugusi asju sellest lehest mõnikord lugeda wõib, selle kohta on iseloomuliseks näituseks tema möödaläinud aasta 2. detsembri number, kus Nietzsche nimel ristiusku enamlusega ühe pulga peale säetakse, sellesama enamlusega, kes ristiusu oma kõige suuremaks waenlaseks on kuulutanud, ja kus seltskonda üles-kutsutakse wõitluseks mõlemate wastu walmis olema. Ja niisamasuguses waimus on „Wastkristlase“ eessõna kellegi Ado Anderkoppi poolt kirjutatud. Seal leidub muu seas sõna-sõnalt järgmisi lauseid: „Seni, kui pole walgunud unustusmerde ristiusk, see usk, mis eitab kõiki elujõulist ning püüdwat maa peal, seni püsib Nietzsche kustumata tähena“. „Ristiusk on kõigi jõulise hukataja, inimkonna kultuuri häwitaja. Jeesus Naatsaretist peab kutsuma oma kaastund-muse, armastuse, alandlikkuse õpetusega, see maa alt salajana wõrsunud inimkonna waenlane peab kaduma maakeralt.“ „Ristiusu wiimane päew peab tulnud olema.“ Iseenesest ei oleks põhjust neid sõnakõlksusid siin puudutada. See Ado Anderkopp olla umbes kahekümnewiie aastane üliõpilane ja sarnased nooredmehed peawad ennast harilikult hirmus suurteks teadusemeesteks ja otsustawad määratu iseteadwusega niisugusi eluküsimusi, kus halli peaga uurijad ja mõtlejad aukartuses seisatawad ja alandlikult „ignoramus“ (meie ei tea mitte) ütlewad. Seal ei ole muud teha, kui oodata, kuni elu neil

ise sarwed eest ära jookseb. Aga kurb on see asjaolu, et meie seltskonnas sagedasti veel nii vähe küpsust leidub, et sarnased suurused seal mõnigi kord tähtsat osa etendada võivad! Kuidas seda siis teisiti seletada, et see poliitiline erakond, kes wiimastel walimistel kõige rohkem hääli sai, seda noortmeest kord isegi peaministri kandidaadina nimetas ja et ta nüüd jälle riigikogus rahwa saatuse üle kaasa otsustamas on! Kui mitte teada ei oleks, et suured hulgad sagedasti ilma selguseta on ja hääled nendele erakondadele annawad, kes hästi palju lubawad ja suurt kõmu teha oskawad, peaks selle järele meie rahwa waimlise tasapinna üle otse meeltäraheitma. Sellest võib aga järeldada, et sarnased kirjatööd ja ajaleheartiklid küllalt niisugusi lugejaid leiawad, kellele nad kangesti waimurikkad ja õiged ettetulewad ja et hosianna hüüdjatest neile, kes ristiusule lõppu kuulutawad, mitte puudust ei ole. Igatahes on põhjust küll ka siin kord Friedrich Nietzschet ja tema wahekorda ristiusuga kõne alla wõtta.

Friedrich Wilhelm Nietzsche, ilmakuulus Saksa kirjanik ja mõttetark, sündis Saksenis aastal 1844 õpetaja pojana. Ta studeeris Bonni ja Leipzigi ülikoolides ja sai juba 1869 aastal Baaseli ülikooli keeleteaduse professoriks. Saksa-Prantsuse sõjast wõttis ta sanitarina osa ja sest saadik hakkasid tema juures nerwihaigusetundemärgid wahetewahel ilmuma, mis küll wist isa pärandus oli, kes ka peaju haigusse oli surnud. Kuni 1879 aastani pidas ta professori ametit edasi, siis aga pidi ta ameti maha panema, sest et terwise seisukord ikka halwemaks läks. Sestsaadik elas ta paeasjalikult Italias ja Helwetsias ja kirjutas siin terve rea raamatuid, mis oma keeleilu ja kunstiwäärtuse poolest inimesesoo parema kirjanduse hulka käiwad ja millest tema ilmawaadet ja elustarusaamist leida võime. Aastal 1889 jäi ta nõdrameelseks ja elas alguses mitmesugustes nerwikliinikutes ja pärast Saksamaal oma ema ja õe rawitsemise all, kus ta aastal 1900 suri.

Kui Nietzsche õpetust tähelepanemise alla võtta, siis ei ole muidugi võimalik ühes kõnes selget ülewaadet terve tema mõtteilma üle pakkuda ja seda tähtsust, mis temal XIX aastasaja waimuelus kui mõttetargal, kunstnikul, keelemeistril, luuletajal on, kõigile täiesti arusaadawaks teha. Ma wõin sellest ainult nii palju kõneleda, kui seda tema wahekorra mõistmiseks ristiusuga tarwis on. Nietzsche ise on seda ülesannet, mille kallale ta asus, kõikide endiste wäärtuste ümberhindamiseks nimetanud. „Minule on õnn osaks saanud“, kirjutab tema, „peale selle kui aastatuhandatejooksul eksiteed on käidud, õiget teed kätte leida, mis nii hästi jaatamisele kui eitamisele wiib. Ma eitan kõike seda, mis nõrgaks teeb, mis kurnab, ja jaatan kõike, mis tugewaks teeb, mis jõudu kokku kogub ja jõutunnet kaswatab. Seni ei ole seda mitte õpetatud, seni kuulutati häid tegusid, eneseärasalgamist, kaastundmust, õpetati isegi elu eitamist, ja need on kõik wiletsate, kurnatud inimeste wäärtused“. Nietzsche on jõu prohwet. Kõik, mis terve ja tugew, mis rõõmsalt ja julgelt edasi tormab ja läbitungib, seda armastab tema. Elu on selleks olemas, et ta oma wõimu laiendaks ja wõõraid jõudusid enesesse wastuwõtta püüaks. Mis on hea ehk kõlbline Nietzsche järele? Kõik, mis jõutunnet, tahtmist jõudu saada ja jõudu ennast inimeses kaswatab. Mis on halb? Kõik mis nõrkusest wäljakaswab. Nietzsche ise oli läbi ja läbi haige inimene; just siis, kui ta oma loomise jõu tipul seisis, tabas teda raske, parandamata haigus. Tõsiselt, kangelasemeelselt on ta temaga wõidelnud ja määratu raskeid tundisid läbielanud. Ja mida enam ta seda iket tundis, mis tema kaela oli pandud, seda elawamaks läks igatsus wabaduse järele, mida enam tema oma kehaline nõrkus talle waewa tegi, seda rohkem nägi ta und wärskest ülewoolawast elujõust. Elu, mis waba ja rikas, terve ja takistamata, mis mingisugusid piirisid ei tunne ega tunnista, peale nende, mis ta

ise enesele üles on seadnud ja kasulikuks peab, mis ka sarnaste endise aja väärtuste külge köidetud ei ole, nagu headus ja inimesearmastus, otsekohe- sus ja tõelikkus, halastus ja teiste aitamine, see on Nietzsche jumalus. Otse nagu ühte jumalust on ta teda austanud. Saladusline värin, otsekohene aukar- tus, tõsine rõõm, kirjeldamata õndsusetunne võtab tema üle võimust, kui ta oma mõttekujutuses seda luulelist ilu, seda loovat jõudu, seda lõpmata rik- kust, mis elus warjul on, maitseb. Kui suur Saksa kirjanik Schiller ütleb: „elu ei ole mitte kõige ülem väärtus“, siis on Nietzsche otse ümberpööratud arwa- misel: Kõige kõrgem väärtus on elu.

Sellelt seisukohalt väljaminnes võtab nüüd Nietzsche ristiusu terawa arwustuse alla. Ta takis- tada ja halwata, nõrgendada ja purustada elu. Kuna elu wabadust ja jõudu otsib, püüda ristiusk, kes ohwimeelt ja enesesalgamist, armastust ja alandlikku meelt nõuab, inimest köidikutesse panna ja nõrkust kaswatada. Wõitluse asemele isiku õiguste maks- mapanemiseks tahta ta arglikku, nõrgendawat rahu seada. Kõik teised etteheited, mis Nietzsche ristiu- sule teeb, on vähem tähtsad ja wõiwad siin kõrwale jääda, peaasi on see, et ta temas kõige suuremat elu wastast ja elu jõu aliaiskujat näeb. Õieti on neil, kes ristiusku tunnewad ja teawad, missugune edasitõukaw jõud temas warjul on, neid mõtteid otse imelik kuulda. Millest oleks piiblis rohkem juttu, kui elust, rõõmust, võitlusest, tugewusest! Tõsisest elurõõmust, õigest wabadusest, mehelikust meelest, järelejätmata võitlusest kõneleb pea iga lehekülg Uues Testamendis ja sõna elu on sinna tuliste täh- tedega sisse kirjutatud: Elu würstiks nimetame suurt ristiusu Alustajat. „Mina elan ja teie peate ka elama“, sellesse sõnasse on Ta oma ülesande kokkuwõtnud, elu leiwaks, teeks, tõeks ja eluks on Ta ennast nimetanud ja ütelnud, et Ta ainult selleks maailma on tulnud, et teistel elu oleks. Ewange- lium on rõõmusõnum, kiidulaul, töotus sellest, et

elu wõidab, ta on tee elule, ta on eluhallikas, ta on elu ise. Ja imelik, seesama ewangelium pidawat elu takistama ja nõrgendama!

Aga kuidas kujutab Nietzsche enesele elu ette? Milles peab see tung elu, wabaduse, jõu järele ennast awaldama? Kerge oleks sellest hirmuäratawaid, õudseid piltisid maalida, mida Nietzsche selle kohta ütelda on julgenud. Ta on usust Jumala sisse ennast lahti ütelnud ja sellega ühenduses kõik teised piirid purustanud. Ta on trehwawa pildi sellest maalunud, mis siis küll maailmast ja inimesesooost saama peaks, kui usk ära kaoks, on seda näidanud, mis kõik ühes ristiusuga kokku saaks langema. Ühes seaduse andjaga kaowad kõik seadused, ühes usuga langeb kõlblus kokku; ei ole enam kõrgemat wõimu inimese üle, siis ei tunnista ta enam ka kõlblisi kohusi. Nietzsche on ennast täieste oma mõtteilmas, nagu ta ütleb, „wäljaspool head ja kurja“ seiswat tunnud, ta on suure hõiskamisega ja kiidulauluga nendest inimesesoo ajaloo wägiwallameestest rääkinud, kes ilma südametunnistuse piinata kõiksuguste metsikute tegudega walmis saanud ja ainult oma jõudu ülemaks seaduseks tunnistanud on. Ja need „isandamoraali“ esitajad, keda ta endise „orjamoraali“ kandjate asemele tahab seada, nagu ta neid nimetab, kes kaastundmust, kannatlikku meelt, armastust, alandlikku olekut, heatahtlust, halastust nõuawad, need tunnistawad ainult karedust, wõimu, waljust enese ja teiste wastu, julgust, kawalust, halastamatust, kui seda tarwis tulema peaks elujõu kaswatamiseks. Tänuilikku meelt ja truudust on neile ainult omasuguste tugewate wastu tarwis ülesnäidata, kaastundmus ja enesesalgamine ei mängi mingisugust osa, uhkus ja elurõõm on nende paremad tunded. Kui tarwis, wõiwad nad nõrke ja wiletsaid oma jalgade all puruks tallata, sest et elusiht üksikute tugewate sünnitamises seisab ja kõik, mis takistuseks sellele sihile lähene-mises on, peab kaduma. Nietzsche ülistab terwet, loo-

mulikku enesearmastust, mis tugewast, elujõulisest hingest wäljawoolab, hingest, mis ilusa, tugewa, terve ihuga ühenduses seisab.“

Ometi arwan mina, austatud kuulajad, et see ülekohtune oleks neid liialdatud ütelusi Nietzsche hingeelu wastupeegelduseks tunnistada ja nende järele tema iseloomu kohta otsust teha. Nendega on see haige mees oma waewatud keha wastupanemisele ja elujõu nõudmisele piitsutada tahtnud. Pealegi on see suurte waimude wiis oma mõtteid sagedaste nii terawal kujul wälja ütelda, et see wäiksemate peale tihti otse äratõukawalt mõjub. Kui Jeesuse üle keegi, kes tema waimu ja ewangeliumi ei tunne, mõne üksiku sõna järele, nagu kää maharaiumisest ja silmawäljapistmisest wõi omaksete põlgamisest Tema järelkäimises otsustada tahaks, siis wõiks ta isegi selles suures armastuse kehistajas liialdatud karedust leida. Nii ei wõi ka Nietzsche juures tema üksikuid, silmapilklise tunde mõjul awaldatud sõnu tema wiimaseks, kaaluwamaks arwamiseks lugeda, waid tuleb tema ilmawaatest tõeterasid otsida. Pealegi olla ta ise puhast, kõlblist elu elanud ja kaasinimeste wastu alati ausameelset ja otse õrnatundelist olekut ülesnäidanud.

Kui ma õiete näen, siis on üks tema kõige suurematest ja tähtsamatest teenustest see, et ta suure rõhuga isiku wäärtust on toonitanud. Sellel ühiselulisel aastasajal, mille mõju tänapäewani edasi kestab, oli üksiku ära kadumise hädahoht üleüldsesse määratu suur. Ja meie juures on küllalt niisugust waimu, mis meie suuremate tegelaste tähtsust allakruuwida ja neid isegi mudaga loopida püüab. Palju kõlblist tõukejõudu läheb selle läbi kaduma, kui lugupidamine ja aukartus isikute wastu häwineb. Selle hädahoju eest tahab Nietzsche ilmawaade hoida aidata. Tema kõrgemaks aateks on isik, tulewiku inimene, üliinimene, nagu ta teda nimetab. Uued inimesed, rõõmsad, päikesepaistelised, tugewad peawad tulema, inimesed, kes wal-

jud on eneste ja waljud teiste wastu, kui suured sihid seda nõuawad, inimesed täis elujõudu ja julgust, enesewalitsemist aga ka iseteadwust, kes kõik wäiklase ja orjameelse enesest äraheidawad, kes walmis on wahwalt ja uhkelt wõitlema ja isegi elu walu ja häda elu rõõmuks ja jõuks ümbermuuta oskawad, wabad inimesed, kes seaduse ja kombe külge köidetud ei ole, aga ometi sisemise suuruse sunnil midagi alatut ei tee, loowad inimesed, kes ilma saatust juhiwad ja suuri ohwrisi toowad, inimesi ohwerdawad ja ennast ohwerdawad suurte asjade teenistuses, suured, kuninglikud inimesed, täis jõudu, wahwust, julgust, kangelasemeelt, kes harilikust tasapinnast, karjast ja tema huwidest, kõrgemale on tõusnud, kes isiklikku mõnu, elumaitsemist, magusat rahu ei nõua, aga ometi igasugustes elujuhtumistes mängiwa lapse süüta rõõmu, hea kaartimängija kindlat rahu, lustiliku tantsija lõbusat meeleolu alalhoida oskawad.

See on Nietzsche ideal. Umbes nõnda peab see üliinimene wäljanägema, kelle sisse tema usub, kelle tulemist tema ootab. Aga, austatud koosolejad, kas ei tule see kirjeldus meile mitte nagu tuttaw ette! Nietzsche ootab teda tulewikust, aga kas ei ilmu meie waimusilmade ette üks suur, kuninglik kuju minewiku aegadest, kas ei ole üliinimese imetaoline pilt mitte juba kehastatud olnud inimesepoja isikus? Kas ei ole need jooned pea kõik suure Naatsareti meistri omad, kelle poole aukartuses ja imestuses üles waatame? Ta oli inimene, kes mingisugust seaduse sundust ei tunnud, kes raudse ikke, mis tema rahwast rõhus, kirjeldamata julgusega puruks murdis. Aga wabalt, ainult sisemiselt sunnil, saatis ta kõige suuremaid ja kõrgemaid asju korda, mida inimesekäsi ülepea on teinud, lõi ühe inimese elu, mis nii puhas ja suur oli, et tema sarnast teist maakera oma peal ei ole kannud. Jumala hää! tema rinnus oli ainuke seadus, mida ta tunnistas. Rõõmu, jõudu, elu oli tema hing täis ja kuhu ta

ial tuli, sinna tõi ta neidsamu kingitusi kaasa. Ta oli waene, aga alati rikas. Ta ei wõtnud ial, ta andis ainult. Kes tema juure tuli, see wõttis tema täiusest. Ial ei olnud ta nõrk, ial ei olnud ta waraaidad tühjad, ial ei olnud häda, millega ta kokku puutus, suurem kui tema aitamisewägi. Ta oli tugew, rikas, kuninglik, ta suutis kõik, tal oli ikka anda nagu päikesel, mis soojendab, walgustab, elu loob. Aga kus tema elu suur ülesanne seda nõudis, seal wõis ta wali olla, määratu wali. Ilma armuta on ta eneselt kõige raskemat nõudnud ja niisamuti nendelt, kes temaga kaasa minna tahtsid. Nad pidid kõige peale walmis olema, ükski ohwer ei tohtinud neile liiga suur olla, lõwijulgusega pidid nad edasitormama. Üks suur wõitlus oli terwe tema elu ja ta on otsinud seda wõitlust, on teda pidanud terawate sõjariistadega. Kõikidele ilma wägedele on ta oma rinna wastu seadnud, on wüstriikisid ja wägewaid enese wastu wõitlema kutsunud. Ial ei ole tahtmine jõudu leida ühe inimese hinges nii wägewalt, nii uhkelt liikunud, kui tema juures. Ial ei ole suuremat, julgemat enesetunnet, iseteadwust inimese rinnus leidunud. Igast inimlikust suurusest nägi ta ennast ületõuswat. Maailma riikisid nägi ta oma jalgade ees. Inimesesoo käskija, kuningas, juhtija tahtis ta olla. Selles nägi ta maailma õnne ja ta teadis, et tee selle sihi poole tuhandetest surnukehadest üle wiib, ta teadis, et wereojad saawad woolama ja maapinda niisutama tema pärast.

Aga ta jõudis, ta julges seda rasket mõtet kanda. Ükski ohwer ei olnud liiga suur. Ta wõttis julgelt wastutuse oma õladele. Asi oli seda wäärt, siht oli selleks suur küllalt, ilmatu, ilmatu suur. Ja iseene-sele walis ta kõige koledama osa. Selge teadmisega käis ta seda teed, teed Kolgata poole. Kus oleks inimesesoo ajaloos kangelasemeel, kus tahtmise kangus, mis tema omaga ennast mõõta julgeks? Tõesti, kui kusagil maailmas imetaolise

jõu hallikaid ja tahtmise suurust leidus, mis kõigega walmis saada oskas ja kõige suuremaid asju nõudis, siis oli see süda, mis tuksus Naatsareti mehe rinnus.

Ja nüüd, austatud koosolejad, usk, mille see mees lõi, peaks nõrkus ja argdus, elu häwitaja ja kitsendaja, rõhuja ja orjastaja olema! Waewalt on meeletumat mõtet inimesesoo ajaloos awaldatud! Kuidas ometi nii rikas waim nagu Nietzsche nii raskesti eksida wõis! Kui wähe pidi ta ristiisku, õiget ristišku tundma! Ristiusk ei ole ju midagi muud, kui kõige kindlam ja julgem protest kõige wastu, mis elu tahab häwitada ehk rikkuda, protest selle wastu, mis olemises mõtteta ja sihita, puudulik ja kaduw, mis hinge rõhub ja elu takistab. Usk waatab üles Jumala poole kui jõuhallika poole, mis wõitlust aitab pidada kõige wastu, mis orjastab ja wäikseks teeb, kurjade waimude wastu oma enese rinnus ja maailma ja saatuse tumedate wägede wastu. Usk kardab Jumalat, et ta midagi muud enam karta ei pruugiks, et inimene wabaks saaks selle kõige wihasema waenlase, selle kõige kurjema tondi, kartuse ja hirmu walitsuse alt, mis maakera mööda ümber kõnnib, mis araks ja halwaks teeb, kõike head meie sees kammitsasse paneb ja halwab.

Inimene, kes tõesti Jumala sisse usub, Jumalat usaldab ja armastab, kellele Jumal on lootuse aluseks, see ei lähe ometi mitte laisaks, see ei pane ometi mitte käsi rüppe ja ei jää ootama, mis nüüd tulema saab. Ei, ta ei saa Jumalale lähemale astuda, ei saa Jumala peale mõtelda, ilma et ta kohe tunneks, et uus jõud, uus elu temasse woolab. Nagu elektriwool käib temast läbi, mille saladusline, wägew mõju igas ihuliikmes awalikuks tuleb. Usk kaswatab jõudu niisugusel määral, nagu seda üksigi teine asi anda ei saa. Need on alati tugewad inimesed, tugewad elukoorma kandmises ja wäsimata tegewused, kes tõsiselt Jumala sisse usuwad, nad on kandwad laened kesk edasiwoolawat elujõge. Usk ei kitsenda ial silmaringi, ei tumesta

mõistust, ei nõrgenda tahtmist. Ei, ta laseb meid just asjade sügavusesse ja aegade kaugusesse wadata; ta lubab meid pilku heita särawasse walgusesse ja suure imeilusa tõutuse sisse. Usk Jumala sisse on usk elu mõtte ja wäärtuse, usk ilma ja inimesesoo tulewiku sisse. Meie usume Jumala sisse, see tähendab, maailmas leiame tarkust ja mõtet, elu ja õnne, rahu ja rõõmu. See tähendab: maksab elada, rõõm on elada! Maksab tööd teha ja wõidelda, kannatada ja loota! See tähendab: kaugelt, tulewiku udu tagant, näeme uut, ilusamat ilma üles kerkiwat, kus rõõmsad, õnnelikud, wabad, tugewad inimesed elawad, kus õigus ja rahu walitseb. See tähendab: minge ja tehke tööd selle uue, tulewiku ilma loomiseks; teie ei näe mitte asjata waewa, ta tuleb, ta jõuab lähemale, tema müürid kerkiwad kõrgemale, see on kindel, sest Jumal on teiega ja ehitab kaasa.

Muidugi on ilmas palju nõrka ja jõuetut usku ja meie ise oleme sagedasti selle kohta kõige paremaks tõenduseks. Liiga sagedasti ja liiga palju räägime usuga ühenduses troostist, magusast rahust, ilusatest tundmustest ja liiga wähe jõust, kangelasetegudest, mehelikust meelest. Nietzschele, kes naisterahwaste keskel üleskaswas ja peaaasjalikult nende usu elu tundma õppis, on osalt ka sellepärast ristiusk wastumeelseks saanud. Aga ega ristiusk selle juures süüdi ole. Tarwis neid kõige pealt tähele panna, kes usu tõsised kangelased on olnud, kes suuri asju tema nimel korda on saatnud, kes wälja on läinud ja maailma temaga ära on wõitnud, kes täis teojõudu ja meelekindlust, täis loowat ja edasikandwat elurõõmu on olnud, kes nagu Paulus wägewa Rooma ilmariigi ja uhke wanaaja kultuura wastu on wõitlust pidanud wõi nagu Luther terwe ilma suurtele ja wägewatele sõda on kuulutanud. Sealt tarwis tundma õppida usku, mis wabadust ja jõudu toob, mis wõitlusesse ja wõidule wiib, mis walitsuse kätte annab ilma ja enese üle, millest rõõm ja elu tuleb. Sealt wõib näha, et usk

wabastaw, loow, wärskendaw, elustaw jõud on, jõud saatuse, mure, walu ärawõitmiseks, jõud madalamate kirgede kammitsasse panemiseks ja enesesalgamiseks, wõimu ja armastuse ühendamiseks, et usk tõeste midagi muud ei ole kui jõutahtmine.

Aga enesesalgamine ja armastus, need on ju just asjad, millele see imelik wabaduse ja jõu prohwet, Friedrich Nietzsche, iseäralise ägedusega wastu räägib. Just neid asju, mis meie usu kallimaks krooniks ja ilusamaks õieks on, loeb ta iseäranis kardetawaks. Kõige suurem kuritegu olla kaastundmus nõrkade ja wiletsatega. Ainult terveid, tugewaid, elujõulisi, lootustäratawaid tulla toetada, sest et see inimesesugu edasiwiib ja paremat, peenemat, tublimat rahwapõlwe kaswatada aitab, kuna nõrgad ja jõuetud otsa saama peawad, neid selles isegi aidata tuleb, sest mida rutem nad kaowad, seda parem. Mis jaoks haiglasi ja põduraid, waimliselt ja kehaliselt alawäärtuslisi kunstlikult alalhoida, see tähendada ju hallika lahti pidamist, kust alati uut häda ja wiletsust juure woolab. Ligimesearmastust, mis liialdatud pehmuse ja õrnusega õnnetusest ja hädest mööda ei julge minna, ei olla ülepea tarwis. Selle asemele pidada „kaugemate“ armastus astuma, armastus nende kaugel olewate, tugewate, wabade inimeste wastu, kes alles tulewad ja ükskord maakera pinda mööda kõndima saawad. Nende peale pidawat mõtlema, nende järele igatsema, nendele pinda walmistama. Nende pärast tulla waljust ülesnäidata haigete, wiletsate, elujõuetute wastu, sest niisuguste jaoks ei tohtiwat maailmas ruumi olla.

Kas Nietzschel siin tõesti peaks õigus oléma? Kas maailm tõesti siis elujõulisemaks, tugewamaks läheks, kui see põhjusemõte maksma hakkaks? Kas ei läheks ta, just ümberpöörduvalt, palju waesemaks ja nõrgemaks? Kas peame tõesti nõrgad, põdurad lapsed surra laskma ja hukka saatma, et terve, tugew sugu üleskaswaks, parema ja suurema tulewiku seeme? Wanas Spartas oli wiisiks niisuguseid lapsi

kõrwale heita, ja kui ükskord üks kõige nõrgematest juhtumise kombel ära päästetud sai, kaswas sellest lapsest üks kõige suurematest teadusemeestest, kelle nime weel praegu tänulikus mälestuses peetakse. Kui palju väärtuslist elu läheks niisugusel wiisil maailmale kaduma! Kui palju on suremata, suuri waimusid, inimesesoo suuremaid heategijaid ja õnnistusetoojaid, kes nõrgad, põdurad lapsed on olnud! Sellepärast on just elu ja jõu alalhoidmiseks ja kaswatamiseks neid tarwis hoida, rawitseda, päikesepaistele kanda, kosutada. Sellepärast peame wäsi-mata, enesesalgawale emaarmastusele kiidulaulusid laulma, kes waewast ja raskusest ei hooli päewal ja ööl, kes ennast ohwerdab ja wäljajagab, et aga oma wäikest, abita lapsukest hoida ja kaswatada. Selles just awaldab ennast jõud, suur, ilus, püha jõud, mida meie imestame ja austame, niikaua kui süda rinnus. Maailm oleks ütle mata waene ja jõuetu ilma niisuguse armastuseta.

Kui tööd arwustada, mida ilmas tehakse waeste ja wiletsate, haigete ja nõrkade kallal, nende kallal, keda saatus on raskesti löönud ja keda inimese süü on õnnetuks teinud, siis peab sellest rääkima, et seda seni liiga wähe on tehtud, et armastuse wõitlust inimesesoo häda ja walu wastu edaspidi palju terawamate sõjariistadega pidada tuleb. Kui see wõitlus otsa lõpeks, siis peaksime uskuma, et Jumal maailmast lahkunud on, et ta meid saatuse hooleks on jätnud, et ilm on hukka minemas. Aga ometi sünnib weel tänapäew selles wõitluses kangelasetegusid, awalikult ja salaja, mis tõendawad, et weel on jumalikku jõudu inimeste südames. Kui paremate ja suuremate inimeste kaastundmus wendade ja õdede waluga puuduks maailmas, kui nende ohwrit ja waewa häda kustutamiseks ja waigistamiseks ei oleks olemas, kui halastaja Samariamehe meel oleks paljas pettekuju, siis oleks aitawa, päästwa, parandawa, elustawa jõu kaew kinni aetud, kaew, millest lugemata arw teisi wäiksemaid omale päästmi-

seks, aitamiseks, parandamiseks jõudu on ammutanud. Kui see wägewalt woolaw jõujõgi, mis Jeesuse armastusest waewatute ja koormatute wastu wälja on läinud, puuduks maailmas, kui palju rohkem oleks siis haawu inimesesoo walutawa keha küljes, kui palju terwet, tugewat, lootusrikast elu oleks vähem maailmas! Just see armastus, mille ristiusk maailma on toonud, mida Jeesus kõige puhtamal ja kõrgemal kujul eneses on kannud, on maailma terwenemise ja uuenemise pandiks. Ainult tema wõib jõudu ja elu luua, ainult tema wõib uut, paremat, tugewamat, inimesesugu kaswatada, tulewiku inimesi, üliinimesi. Tema on jõud, mille alla kõik südamed ennast paenutama peawad, mis mitte ainult jõutahhtmine ei ole, waid jõud ise.

See armastuse mõtte ja wäärtuse eitamine on üks Nietzsche kõige nõrgematest külgedest, üks kõige kahjulikkumatest mõtetest, mis ta ilma on saatnud. Tõsistele mõtlejatele, sügawatele iseloomudele, suurtele waimudele, kes tema hinge ja aadet põhjalikumalt mõista suudawad, kes mitte üksikutest, terawal kujul awaldatud lausetest kapitali ei hakka lööma, waid terwet tema waimuilma arwesse wõtta oskawad, neile oleks ta teatawas mõttes ka seda ütelda wõinud. Tema silmapaistwamad arwustajad nagu Saksa mõtteteadlased Külpe ja Weigand ongi selle peale tähelepanemist juhtinud, et Nietzsche mitte poolküpsete inimeste jaoks ei ole, kelle peades ta ainult segadust sünnitada wõib; mitte, nagu Külpe ütleb, „kergeusklikkudele narridele“ ei ole ta määratud, kes tema kõnede läbi ennast ilma arwustuseta joowastada lasewad ja Nietzsche unenägu üliinimesest kohe tegelikus elus maksma panema hakkawad. Selle kohta on kõige paremaks tõenduseks „Wabas Maas“ ilmunud artiklid Nietzsche üle ja tema „Wastkristlase“ eessõna. Needsamad inimesed, kes muidu sotsialismust ülistawad ja tema poole tüürida püüawad, kes suured üheõigusluse kaitsjad ja waimustatud demokraadid on, laulawad ometi

Nietzschele, sellele kõige ägedamale sotsialismuse waenlasele ja põhjusemõttelikule demokraatia wastasele, kes isegi naesterahwast, kui norka ja abita olewust, mehe wääriliseks ei pea, kiidulaulu, iseäranis, et ennast ägedate ristiusu wastastena näidata. Kui neid arwesse wõtta, siis peaks ütlema, et Nietzsche inimesesoole ainult kahju on toonud. Aga seda on juba sagedasti juhtunud, et suurel meistril õige wiletsad ja wäiksed õpilased on, ja ainult nende järele ei tohi mitte meistri wäärtuse üle otsustama hakata. Ka Nietzsche wastu peame õiglased olla püüdma ja neid tõeterasid, mis tema õpetuses on, nägema. Muidugi seisab tema peatahtsus selles mõjus, mis temast kunsti ja kirjanduse peale välja on läinud. Tema luuleline, meisterlik kõnewiis, tema muusikiline, kaasakiskuw stiil, see saab ilutundeliselt ka siis weel mõjuma, kui tema põhjendamata waen ristiusu wastu, tema liialdused, tema ilmawaade ammu unustatud on. Aga ka kui hingeelutundjal on tal suur wäärtus, iseäranis sellel osawusel, millega ta ühendust inimese waimuelu ja kehalise seisukorra wahel näitab. Et terwes kehas terve hing on, seda mõtet on ta targalt ja osawalt põhjendada püüdnud.

Ja niisama suur tähtsus on temal kui eluwäärtuse otsijal. Mõtteteaduse ilmas oli liiga suureks läinud see wool, mis elu wäärtust ja mõtet eitas, mis pessimistlise, ainult halba nägewa pilguga ilma peale waatas. Ma pruugin neile, kes XIX aastasaja waimuelu tunnewad, ainult Schopenhaueri nime meelde tuletada. Nietzsche püüdis nüüd neile, kes usu wana wäärtuste sisse olid kaotanud, u u s i wõimalusi elu jaatamiseks näidata, kui ta ilma edenemise otstarbet ilusama tulewiku, tugewama inimkonna, ü l i i n i m e s e poole püüdmises nägi. Ja kultuura elus on, nagu juba enne öeldud, sellel suur tähtsus, et ta liialdatud sotsialiseerimise ja i s i k u i d häwitawa hulkadewõimu ja walitsuse wastu ilmawaatelise wastukaalu lõi. Wiimaks aga wõib tema ilmawaade ka usulisel põlul, nii imelikult kui see ka kõlab ja nii suur kui

tema poolehoidjate waen ka ristiuse wastu on, ometi teatawat õnnistust tuua.

Kõige pealt on tema õpetus üliinimesest ometi energiline protest selle wastu, nagu oleks elu ja ilm mõtteta ja sihita möll ja usk ei taha ju ka midagi muud kui igawesi sihtisid näidata. Siis on isiku väärtuse toonitamine täielises kokkukõlas sellega, kes üheainsale lambale kõrbesse järele läheb ja kes ütelnud on: Mis kasu on inimesel sest, kui ta kõik maailma omale wõidaks, aga oma hingele kahju teeks! Ristiusk tahab ju just isiku väärtust kaitsta ja inimest ja tema hinge peasta. Ja ka sellega, et inimese isik täiesti otsa peab saama, et surm tema lõpulikult häwitab, ei ole Nietzsche rikas hing leppida saanud. Sellepärast ei oota ta mitte ainult praeguse aja puudulikkuse asemele teist, paremat, täielikumat ilma, nagu ristiusk praeguse ilma asemele Jumala riiki tahab tuua, waid ta usub ka üksiku inimese uuesti elamise sisse. Tal on teataw hingederändamise õpetus olemas. Ilmas on ainult teatud hulk jõutagawara ja sellepärast peawad elunähtused teatawate ajajärkude järele korduma. Sellepärast on see elu, mida ma praegu elan, igawene, see tähendab, ikka uuesti korduwa tagasitulewa. Tuleb selle eest hoolt kanda, et järgmine elu parem oleks kui praegune, tuleb igal silmapilgul nii elada, et meil tahtmist oleks uuesti elada. Niisuguses mõttes ei tohi inimene unustada, et ta igawiku teenistuses seisab. Kui elul kõrgemaid väärtusi on, kui ta ennast isandamoraali waimus awaldab ja nõrkuse, jõuetuse mõjudest waba on, siis on ta seda wäärt, et uuesti elatud saada, siis ei ole igawese tagasitulemise mõte mitte enam rõhuw ja kartustärataw. Seda on Nietzsche ristiuse igawese elu lootuse asemele seada püüdnud. Selleks on ta elule suure kõlblise ülesande annud ja on oma nõudmisega, et meie tulewaid, paremaid, tublimaid inimesi armastama peame, tähelepanemisewäärilisel wiisil meid selle hädaohu eest hoida tahtnud, mis ristiinimeste elus

õige lähedalseisew on, et armastusekäsku sagedasti õige kitsalt ja wäikselt mõistetakse ja kaugemaid sihtisid silmas ei peeta. Aga just siin tuleb see jälle awalikuks, mis sellest wälja wõib tulla, kui igawesi sihtisid tuntakse ja ometi ilma Jumalata läbi saada tahetakse.

Nietzsche on kõige järjekindlam ateist ehk jumalasalgaaja, keda meie tunneme, ja selles seisab ka tema suur tähtsus usuajaloos, et ta meile hoiatawa eeskujuna näitab, kuhu ateismus wiimaks wälja wiib ja missugusi wastuolusid ta loob. Nietzsche annab elule kõrge kõlblise wäärtuse, tunnistab igawesi sihtisid ja nõuab, et elu niisugune oleks, et meie teda korrata soowiks, ja jõuab wiimaks ometi jälle otse fatalismuse ehk pimeda saatuse toonitamise juure wälja, kus ta ilma seaduslikkust isegi salgab, sest muidu peaks ju ka seaduse andja sisse uskuma, kus ta ilmasihi asemele igawese ringkäigu seadab, kus ta hea ja kurja mõisted kõrwale heidab ja niisama üleüldiselt makswate tõdede ja seaduste olemas olemise juures kahtleb. Isegi wastuolu selle wahel, mis õige ja mis wale, heidab ta kõrwale ja arwab, et ka tõe kõrgekspidamine üks nendest ülearustest endise aja wäärtustest ja eelarwamistest on, mis ristiusu mõjul on tekkinud. Nii on ehk õigus ühel Saksa usuteadlasel, Rittelmeyeril, kes ütleb, et Nietzsche oma isiku wabaduse, jõu ja suuruse otsimisega selleks määratud oli, et inimesesoole jumalasalgamise jõuetust ja uskmatuse kurbmängu etteelada. Selles mõttes wõib ta tõesti paljudele teenäitajaks olla selle õige wabaduse, jõu ja suuruse aate poole, mille ta ise silmist kaotanud oli, mis aga nendele kättesaadaw on, kes ennast „üliinimesest“ ja ometi tõsisest inimesest Jeesusest Kristusest kanda lasewad Jumala riigi puhtama ja parema ilma poole.